

Н. Д. Михальченко
студ. I курсу
спеціальність «Право»
Науковий керівник: к. ю. н., доц. О. І. Донченко

ОСТРАКІЗМ ЯК ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

У навчальній та науковій літературі ostrakіzm або ostrakofo-riю визначено як екстраординарний «суд черепків» у Стародавній Греції і традиційно пов'язують із реформами Клісфена, що датовано приблизно 507 р. до н. е., хоча в тому чи іншому вигляді він існував і раніше [1, с. 317]. Головною метою його запровадження було охорона держави від перевороту та захоплення влади тираном.

За допомогою такого явища як ostrakіzm ми можемо дослідити та зрозуміти, як діяла та працювала демократія в Стародавній Греції, як вона вплинула на розвиток тогочасної правової системи.

Остракізм дав початок багатьом іншим процесам, які діють і в сучасних політичних та правових системах. Дослідженням цього явища займалися багато вчених, зокрема, Х. В. Хлабистова, Т. О. Матвєєва, Л. І. Яковлева.

Сутність остракізму зводилася до того, що щороку навесні скликалися екстрені народні збори, які голосуванням визначали, чи немає серед громадян осіб, небезпечних для громадянської свободи. Якщо такі виявлялися, то збори скликалися вдруге, і тоді кожен їх учасник писав на глиняному черепку (остраконі) ім'я того, хто, на його думку, був небезпечним. Засуджений більшістю голосів видалявся за межі Аттики на десять років. Після закінчення цього строку можна було повернутися до Афін із відновлюванням усіх громадянських прав, які належали особі до засудження [2, с. 46].

Проте, при повному позбавленні прав засуджений не мав права брати участь в Народному зібранні, займати державні посади, звертатися зі скаргою до суду, відвідувати театри, свята тощо. Так, можемо погодитися, що «у Стародавній Греції остракізм як політико-правовий інститут відіграв важливу роль у захисті демократії від загрози тиранії з боку сильних (у політичному аспекті) осіб» [1, с. 317]. Для попередження можливих намагань реставрації колишнього ладу з боку родової аристократії, Клісфен «вводить процедуру остракізму, яка була політичною мірою, а не кримінальним покаранням» [3, с. 352].

Водночас остракізм, як інститут примусу та механізм громадського контролю над аристократією, передбачав низку процедурних моментів, завдяки яким ризик будь-яких зловживань значно знижувався [1, с. 319].

По-перше, це вимоги обов'язкового щорічного попереднього голосування щодо майбутнього проведення остракізму (прохіротонія).

По-друге, це вимога щодо кількості голосів, достатніх для вигнання особи за межі полісу (це питання залишається дискусійним, але приблизно від 6000 голосів).

По-третє, це вимоги щодо демократичного способу прийняття рішення, тобто пряме голосування демосу відбувалося під час еклесії, а не через уповноважених представників, як це було в гелієї.

І, нарешті, останній дієвий фактор, який попереджав зловживання – це можливість відповідальності ініціатора остракізму,

позаяк такий політичний або громадський діяч, підтримуючи звинувачення, сам ризикував бути вигнаним з полісу й такі випадки були в історії.

Отже, за своєю природою остракізм, як позасудове вигнання з політичних мотивів найбільш впливових громадян із поліса на фіксований строк, все ж таки був профілактичним заходом, спрямованим на усунення потенційної загрози з боку таких впливових політичних діячів полісу.

Проте із часом, попри дієвість і ефективність запобіжних процедурних моментів, інститут остракізму почали використовувати як зброю в політичній боротьбі представників найвищого рівня правлячої еліти. Дійсно, «за таких умов остракізм перетворився на своєрідні «антивибори», що супроводжувалися технологіями, відомими й учасникам сучасного електорального процесу, серед яких популярні дифамація, пропаганда, маніпуляція громадською думкою (через театр, виступи ораторів тощо), підкуп, домовленості між гетеріями політичних діячів тощо [1, с. 319].

Отже, в умовах розвинутої демократії остракізм із механізму громадського контролю над аристократією трансформувався в засіб політичної боротьби. Погоджуємося що «саме афіняни розробили та втілили в життя крайню форму делегітимації політичного лідера – остракізм» [4, с. 45].

Водночас вірною є думка, що «превентивний характер остракізму та застосування політичної відповідальності до потенційних тиранів чи ворогів демократії суперечить головному принципу юридичної відповідальності – «немає покарання без злочину» [1, с. 319]. Це передбачає, що в сучасних суспільствах і правових державах не можуть бути застосовано елементи остракізму, хоча історико-правовий аналіз цього інституту дає змогу глибше оцінити перспективу сучасних спеціальних люстраційних заходів.

Список використаної літератури

1. Хлабистова К. В. Еволюція поняття люстрації з часів Античності до ХХ ст. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (99). С. 315–325. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/138/2/27.pdf> (дата звернення: 01.04.2023).
2. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник / О. М. Джу́жа, Т. А. Третя́кова, В. С. Калиновський та ін. К. : НАВС, 2012. 376 с.

URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/idp/NP-IDP-ZK.pdf> (дата звернення: 01.04.2023).

3. Матвеева Т. О. Державний лад і право Давніх Афін. *Форум права*. 2014. № 1. С. 350–361. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_62 (дата звернення: 01.04.2023).
4. Яковлева Л. І. «Дамоклів меч» влади: чинники легітимності в Античних Афінах. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Випуск 2 (38). С. 40–45. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/152902/152000> (дата звернення: 01.04.2023).